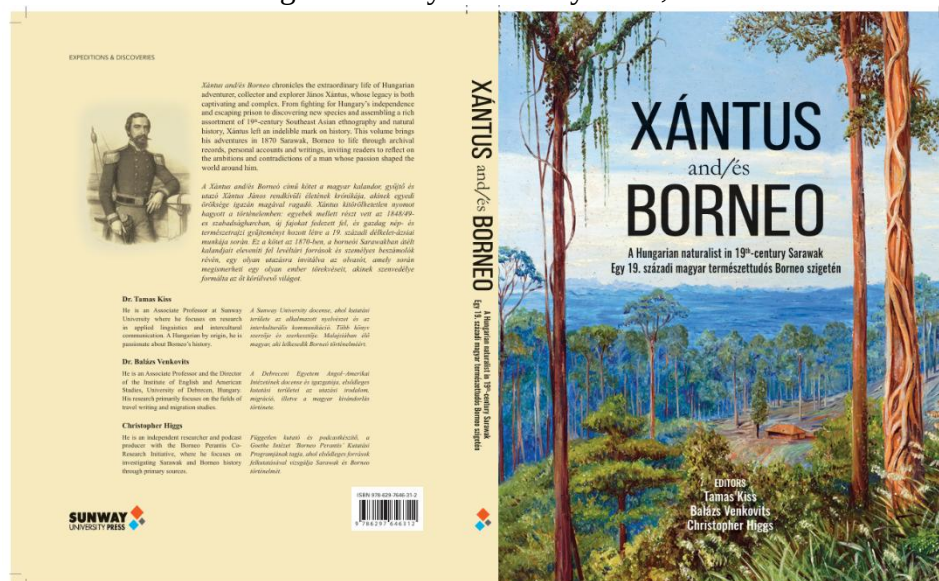

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/3/400-403>

Borneó magyar felfedezője

Kiss Tamás, Venkovits Balázs, Christopher Higgs (szerk.): Xántus and/és Borneo. A Hungarian naturalist in 19th-century Sarawak. Egy 19. századi magyar természettudós Borneó Szigetén. Selangor: Sunway University Press, 2025.

Debrecenben 2025 júniusában mutatta be a Xántus János borneói expedíciójáról szóló kötetet a Méliusz Juhász Péter Könyvtárban a könyv két szerkesztője, Kiss Tamás és Venkovits Balázs, valamint az egyik szerző, Pusztai Gábor. Mindhármuknak van debreceni kötődésük. Amellett, hogy mindannyian a Debreceni Egyetemen, illetve annak jogelőd intézményében végezték tanulmányukat, jelenleg Venkovits Balázs a DE BTK Angol-Amerikai Intézetének igazgatója, Pusztai Gábor pedig a Néderlandisztika Tanszék docense. Kiss Tamás immár közel két évti-

zede Malajziában él és dolgozik, jelenleg a Sunway University munkatársa.

Ahogy a címből is látszik, a könyv kétnyelvű, magyar és angol. A malajziai Sunway University Press gondozásában megjelent publikáció impozáns, kemény táblás, színes kiadás. A kötetnek három előszava is van. Az első Magyarországi malajziai nagykövete, dr. Ponevács-Pana Petra írta, a másodikat Francisco Munis, Malajzia magyarországi nagykövete jegyzi, a harmadik szerzője pedig a három szerkesztő. Ezt követi egy rövid bevezető „Xán-

tus-láz” címmel, melyben Kiss Tamás a kötet keletkezésének történetét és a könyv felépítését ismerteti.

A kötet nyolc fejezetből áll. Az első négy fejezet négy tanulmány Xántus Jánosról és a 19. századi Borneóról, az utolsó négy fejezet pedig forrásközlés, ami Xántus négy írását rejti. A tanulmányok szerzői Xántusnak és korának, valamint a térségnek avatott szakértői. Az első fejezet („*Ha időmnek ura leszek...*” Egy magyar gyűjtő Borneó szigetén) szerzője Gyarmati János, a Néprajzi Múzeum főmuzeológusa. Gyarmati vérbeli Xántus-szakértőnek számít. (Gyarmati, 2019, 2020, 2022, 2023) Ebben a tanulmányában Xántus életútját és kelet-ázsiai utazásait mutatja be részletesen. Ismerteti Xántus szenvedélyes gyűjtőmunkáját Amerikában és Ázsiában, mellyel megvetette a későbbi Magyar Néprajzi Múzeum alapjait. A tanulmányból azt is megtudhatjuk, hogy Xántus eredeti tervei szerint nem akart Borneón gyűjteni, de mivel az 1868-ban indult Osztrák-Magyar Kelet-ázsiai Expedíció tagjaként konfliktusba keveredett az expedíció osztrák vezetőjével, elhagyta a hajót, és önálló kutatásba kezdett. Így került Borneóra, majd később Jávára és Szumátrára.

A második fejezet szerzője, Christopher Higgs *Pillanatképek Sarawakról* című tanulmányában a térség 19. századi történeti, politikai kontextusát tárja az olvasó elé. Sarawak fehér rádzsájának, James Brooknak a történetét, valamint a Brook családon belüli trónöröklés

izgalmas és fordulatos históriáját ismerheti meg az olvasó. Az akkori Sarawak szultanátus (mely ma Malajziához tartozik) Észak-Borneón található, olyan területen, ahol az európai gyarmatosító nagyhatalmak a 19. században gyakran egymásnak feszültek. A hollandok, akik Borneó legnagyobb részét uralták, az angolok, akik a sziget északi részén igyekeztek megvetni lábukat, és a spanyolok, akik a szomszédos Fülöp-szigeteket gyarmatosították évszázadokkal azelőtt, mindannyian erősíteni igyekeztek befolyásukat a területen és árgus szemekkel figyelték a másik nagyhatalom lépéseit. Ebben a fejezetben ismerkedhetünk meg a helyi törzsekkel, a dajak fejedelemségekkel és kalózzal is, akiknek tevékenységét az angolok igyekeztek visszaszorítani.

A harmadik fejezet szerzői Venkovits Balázs és Pusztai Gábor. Mindketten a korszak és a téma avatott szakértőinek számítanak. (Venkovits 2014, 2015, 2016, Pusztai 2016a, 2016b, 2016c, 2022, 2023, 2024) *Xántus útleírásai és Borneó képe Magyarországon* című tanulmányukban Xántus útleírásait, írói munkáit elemzik, annak forrásait tárják fel, és rámutatnak, hogy a magyar szerző a kor szellemének megfelelően más íróktól vett át, illetve illesztett be részeket a saját műveibe. Manapság ugyan már elfogadhatatlannak tartjuk a forrásoknak ezt a fajta szabad felhasználását, de a 19. században ez még általános és elfogadott volt. Kitérnek Xántus Bor-

neó-képére, mely alapvetően nyugat-európai gyarmatosító szemléletű, de sok esetben meglepő szimpátiával nyilatkozik az őslakosokról is. A hollandokat sokszor kritizálja, és szembe állítja őket az angolokkal. Ebben az összehasonlításban Xántus szemében a hollandok a „rossz”, az angolok a „jó” gyarmatosítók. A szerzők emellett bemutatják a korban Magyarországon ismert Borneó-képet is. Elemzik Andrassy Manó 1853-ban megjelent *Utazás Kelet-Indiákon* című művét, illetve annak Borneóról szóló részeit. Emellett kitérnek a másik két 19. századi, Borneót megjáró magyar utazó, Posewitz Tivadar és Wittt Xavér Ferenc leírásaira is.

A negyedik fejezet szerzője Kiss Tamás, tanulmányának címe *A Sarawak-expedíció*. Kiss Tamás ebben a fejezetben korabeli dokumentumok, Xántus levelezése és később írt tanulmányai, valamint a korabeli sajtó alapján megpróbálja rekonstruálni Xántus Sarawak-expedícióját. A szerző rendkívül izgalmas írása gazdagon illusztrált anyagot tartalmaz: korabeli, Xántus által másolt térképeket, rajzokat, színes grafikákat, feljegyzéseket és egy Xántus nevére kiállított, maláj nyelvű utazási engedélyt is.

A kötet utolsó négy fejezete forrásszövegeket tartalmaz, melyek közül az első Xántus írása, a *Borneó szigetén 1870-ben tett utazásomról*, ami a kötetben *Az 1880-as beszámoló* címet kapta. A második a *Hazafelé: az első sarawaki cikk*, ezt követi a *Hazafelé: a második sarawaki*

cikk, végül a *Hazafelé: a harmadik sarawaki cikk*. A szerkesztők alapos munkát végeztek, több mint 340 lábjegyzetben magyarázzák, egészítik ki, gyakran javítják Xántus szövegeit. Ezek a szövegek egyedülálló történelmi források egy olyan korból, amikor Malajzia mint állam még nem is létezett, más írott források előfordulása pedig meglehetősen csekély volt. Xántus szövegeinek értékét az adja, hogy első kézből, nem gyarmatosító szemszögből tudósít a 19. század második felében uralkodó állapotokról, az ezen a területen élő bennszülöttek életéről, szokásairól, viseletéről, ételeiről, a gyarmatosítók politikájáról és törekvéseiről. Emiatt Malajzia lakói számára Xántus szövegei pótolhatatlan történelmi források. Számunkra pedig egy hatalmas munkabírású, megszállott magyar kutató egzotikus expedíciójának emlékei, a 19. századi magyar felfedezők és utazók sorából kiemelkedő tudós munkái.

Hivatkozott irodalmak

- Gyarmati János (2019). „A hazafiságot én soha sem tekintem ruhában, de tetteiben...”: Xántus János, a gyűjtő”. *Honismeret*, 47/6, 8-16.
- Gyarmati János (2020). *A gyűjtés rab-szolgája: A múzeumalapító Xántus János és az osztrák-magyar kelet-ázsiai expedíció*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Gyarmati János (2022). „Elindul az osztrák-magyar kelet-ázsiai expedíció”. In: Laczó Ferenc - Varga Bálint

- (szerk.) *Magyarország globális története 1869-2022*. Budapest: Corvina Kiadó, 17-20.
- Gyarmati János - Bartosiewicz László (2023) *A slave to collecting: János Xántus, collector for the Smithsonian Institution and the Austro-Hungarian East Asian expedition*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Pusztai Gábor (2016a). „Hongaren in de Nederlandse kolonien: In plaats van een inleiding”. *Tropisch Avontuur: Acta Neerlandica*, 12/2016, 5-23.
- Pusztai Gábor (2016b). „Borneo en de Hongaarse ontdekkingsreizigers in de 19de eeuw: In plaats van een inleiding”. *Koppensnellers en Ontdekkingsreizigers: Acta Neerlandica*, 13/2016, 5-19.
- Pusztai Gábor (2016c). „In het land van de koppensnellers: De representatie van Borneo in de reisliteratuur van de 19de eeuw”. *Koppensnellers en Ontdekkingsreizigers: Acta Neerlandica*, 13/2016, 49-67.
- Pusztai Gábor (2022). „Az idegen felfedezése: Xántus János Borneón és Jáván”. In: Gera Judit – Pusztai Gábor - Réthelyi Orsolya - Daróczi Anikó (szerk.) *A holland nyelvű irodalom története*. Budapest: Osiris Kiadó, 213-214.
- Pusztai Gábor (2023). „Pólától Sandakanig: Wittt Xavér Ferenc Borneón”. *Történeti Tanulmányok*, 31/1, 97-112.
- Pusztai Gábor (2024). „Wild gentlemen and terrible savages: Hungarian travelers in Borneo in the nineteenth century”. *Wacana Journal of the Humanities of Indonesia* 25/1, 47-64.
- Venkovits Balázs (2014). „Revisiting the Legacy of János Xántus: An Inter-American Approach”. In: Ruttkay Veronika - Gárdos Bálint (szerk.) *HUSSE 11: Proceedings of the 11th Conference of the Hungarian Society for the Study of English*, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 495-510.
- Venkovits Balázs (2015). „Revolutionaries, Travelers, Emigrants: Questions of Identity in Hungarian Emigrant Accounts”. *Studia Migracyjne Przegląd Polonijny* 41/4 229-246.
- Venkovits Balázs (2016). „Mapping the Land of Headhunters: János Xántus in Borneo”. *Koppensnellers en Ontdekkingsreizigers: Acta Neerlandica*, 13/2016, 21-48.

Hetei Adrienn
néderlandista, tanársegéd
Debreceni Egyetem